

❖ An Lúibín ❖

12 Lúnasa 2017

Scannánú Gaeilge

San eagrán deireanach de *An Lúibín* rinneadh tagairt do Cine4, scéim nua a d'fhógair TG4 i mbliana chun fadscannáin Ghaeilge a chur á ndéanamh. Tá maoiniú faighte ag Fíbin Media, Macalla, Danú Media, Wildfire agus Abú Media dá réir. Tá €25,000 le fáil ag gach ceann den chúigear chun a dtograí a chur chun cinn. Déanfar dhá cheann de na tograí acu a roghnú chun léiriú iomlán a dhéanamh.

Beidh an dá scannán a thioctaidh as le feiceáil i bpictiúrlanna agus ag féilte scannán in Éirinn sula gcríoilfar ar TG4 iad. Níl sa scéim faoi láthair ach triail, ach táthar chun í a chur ar siúl gach bliain, agus beidh dhá fhadscannán á dtaispeáint in aghaidh na bliana dá bharr go ceann ceithre bliana. Beidh suas le €1.2 milliún le fáil ag léiritheoirí gach scannáin.

Bhí suim mhór ag daoine sa scéim ó thús, agus chuir comhlacht is fiche iarratas isteach uirthi. Tá an scéim le moladh as a bheith chomh fóna sin, ós léir óna bhfuil le feiceáil ar TG4 le tamall fada de bhlianta go bhfuil scannánóirí agus aisteoirí éirimiúla ann nach bhfuil ag teastáil uathu ach an deis chun gaisce a dhéanamh sa teanga seo.

Gaelscolaíocht – an scéal is déanaí

Is gearr ó rinne *Tuairisc.ie* cur síos ar an ngaeloideachas lasmuigh den Ghaeltacht agus is suimiúil an scéal é.¹ Ón eagraíocht Gaeloideachas a fuarthas an t-eolas. 173 bunscoil lán-Ghaeilge agus 31 iar-bhunscoil lán-Ghaeilge atá in Éirinn, thuaidh agus theas: sin 52,115 dalta – 41,107 sna bunscoileanna agus 11,008 eile sna coláistí. Deir an tuairisc gur leis an scoilbhliain 2015-2016 a bhaineann na figiúirí, mar níl figiúirí níos déanaí le fáil go fóill.

Dúirt 55 bunscoil sa Phoblacht nach raibh siad ábalta freastal ar an éileamh, rud a cheil gaelscolaíocht ar 1,656 dalta. Mar sin féin, is é Ard Mhacha an t-aon chontae in Éirinn nach bhfuil bhunscoil ná iarbhunscoil lán-Ghaeilge ann, cé go bhfuil soláthar eile ann - trí bhunscoil a bhfuil aonad lán-Ghaeilge iontu, scoil a bhfuil sruth lán-Ghaeilge inti agus iarbhunscoil a bhfuil aonad lán-Ghaeilge inti.

Sna nóchaidí agus i dtosach na haoise nua is mó a raibh scoileanna lán-Ghaeilge á gcur ar bun. Bhí cosc ar scoileanna nua a bhunú sa Phoblacht idir 2008-2011. Cuireadh córas nua i bhfeidhm in 2011 chun scoileanna nua a bhunú, ach tá sé de réir cúrsaí déimeagrafaice seachas de réir éilimh. Fágann sin nach bhfuil an Roinn Oideachais sásta géilleadh dóibh siúd atá ag iarraidh gaelscoileanna a chur ar bun i gceantair áirithe. Tá an scéal chomh míshásúil sin go bhfuil sé á fhiosrú ag an gCoimisinéir Teanga. Idir an dá linn gheall an rialtas go raibh sé le dlús a chur le scoileanna lán-Ghaeilge a bhunú, rud nach bhfuil ag cur ar fad le beartas úd na Roinne. Dúirt duine a léigh an t-alt in *Tuairisc.ie* nach mór na hiarrachtaí nár éirigh leo a chur san áireamh, agus gur chuir an Roinn constaicí os comhair na gcoistí deonacha a bhí ag iarraidh Gaelscoileanna a bhunú.

¹ <http://tuairisc.ie/tuairisc-speisialta-an-gaeloideachas-in-2017-ca-bhfuil-se-ar-fail-agus-cen-eileamh-ata-air/>

Nóta liteartha

Tá Colin Ryan (eagarthóir *An Luibín*) tar éis cnuasach dánta a fhoilsiú: *Corraí na Nathrach* (Coiscéim). Danta iad a foilsíodh cheana in *Feasta*, *An Gael* agus *Tinteán* (www.tintean.org.au).

D'fhoilsigh Cló Iar-Chonnacht cnuasach gearrscéalta leis an údar céanna (*Teachtaireacht*) i 2015.

Vicipéid na Gàidhlig

Tá a Vicipéid féin ag an nGàidhlig: <https://gd.wikipedia.org>. Níl sí ar na Vicipéidí is mó, ach tá os cionn 14,000 alt ann agus sin tús maith. Is gearr ó ceapadh an Dr Susan Ross mar chéad Vicipéideach na Gàidhlig agus é de thasc aici cuidiú le daoine eile ailt nua a scríobh agus an suíomh a chur chun cinn. Tá Leabharlann Náisiúnta na hAlban aici mar bhunáite.

I 2004 a cuireadh *Uicipéid* ar bun agus ba ghearr go ndeachaigh buíon díograiseoirí i ngleic léi. Beidh an Dr Ross ag soláthar oiliúint chun scríbhneoirí nua a mhealladh. Ligean Uicipéid do dhaoine a gcuid Gàidhlig a chleachtadh i dtimpeallacht rannpháirteach neamhfhoirmiúil.

Beidh sé mar chuspóir eile ag an tionscadal seo daoine a spreagadh chun tairbhe a bhaint as acmhainní iomadúla Gàidhlig na Leabharlainne Náisiúnta.

Tá leathanach ag Uicipéid a ligeann do dhaoine iad féin a choinneáil ar an eolas faoin tionscadal:

https://gd.wikipedia.org/wiki/Uicipéid:Pr%C3%B2iseact_Uicipéidiche

Bailiúchán Gàidhlig MhicLathagan

Is fiú cuimhneamh ar Sheumas MacLathagan (1728-1805), ministir agus scoláire Gàidhlig ó Shiorrachd (*Sír*) Pheairt i lár na hAlban. Eisean a chuir bailiúchán tábhachtach lámhscríbhinní Gàidhlig i dtoll a chéile san 18ú haois atá ar caomhnú anois in Ollscoil Ghlaschú. Tá 1,650 leathanach ann agus 630 mír a scríobh seacht lámh is daichead. Chuaigh MacLathagan i gceann oibre roimh na 1750í, agus tá an bailiúchán lán d'ábhar fíorthábhachtach a bhaineann le mórán de na filí Gàidhlig is iomráití den 17ú agus den 18ú haois. Orthu sin tá Iain Lom MacDhòmhnaill, Màiri nighean Alasdair Ruaidh and Alasdair mac Mhàighstir Alasdair. Ina theannta sin tá laoihe Fiannanaíochta, aoir agus dánta catha ó Albain, ó Éirinn agus ó Mhanainn ann.

Fuair MacLathagan ord beannaithe ó Chúirt Phreispitéireach Dhún Chailleann i 1760 tar éis dó staidéar a dhéanamh in Ollscoil Chill Rìmhinn (*St Andrews*). Ceapadh mar shéiplíneach é don 42ú Reisimint (an Freiceadan Dubh nó *Black Watch*), a labhraítí Gàidhlig amháin inti ag an am, agus bhí sé ar fiannas i Meiriceá, in Éirinn agus in Oileán Mhanann.

Is gearr ó thángthas ar phortráid de sa Black Watch Museum i bPeairt (músaem nach bhfuil focal Gàidhlig le fáil ar a suíomh): fear measartha óg a bhfuil peiriúic, carabhat agus cóta gorm air – gnáthdhuine uasail de chuid na ré úd, a déarfá ar a dhealramh, ach duine a chaomhnaigh cuid mhór de dhúchas a chine.

Staid na Gàidhlig inniu

Uibhist a Deas
Wikimedia Commons

In Éirinn tá líon na nGaeilgeoirí ag sárú líon na gcainteoirí traidisiúnta; is minic a deirtear gur teanga uirbeach an Ghaeilge feasta. A mhalairt de scéal atá ag Albain, ar shlí: is léir ó Dhaonáireamh 2011 go bhfuil formhór mór na gcainteoirí le fáil i nGaeltacht (*Gàidhealtachd*) na tíre fós.²

I 2011 bhí Gàidhlig de chineál éigin ag 87,100 duine in Albain a bhí trí bliana nó níos sine (1.7% den daonra). Bhí Gàidhlig ar a dtoil ag 32,400 duine (37% den iomlán), sa mhéid go raibh siad i gcumas an teanga a thuiscint, a labhairt, a léamh agus a scríobh.

Bhí an chuid is mó den 87,100 duine úd le fáil sna Garbhchríocha (*Comhairle na Gàidhealtachd*), sna hoileáin is faide siar d’Inse Ghall agus i nGlaschú. In Inse Ghall a bhí an céatadán ba mhó (61%) agus i nGlaschú a bhí an céatadán ba lú (1.7%).

Tháinig laghdú idir 2001 agus 2011 ar lucht labhartha na Gàidhlig i measc daoine a bhí ocht mbliana déag nó níos sine. Bheadh baint aige seo le himeacht na glúine is sine in Inse Ghall. Os a choinne sin, tháinig méadú beag ar líon na gcainteoirí san aoisghrúpa ab óige agus a lán acu ina gcónaí lasmuigh den Ghaeltacht, is dócha. Ar fud na tíre, tuairiscíodh go raibh 25,000 duine a bhí trí bliana nó níos sine ag úsáid Gàidhlig sa bhaile.

Fearacht na hÉireann, tá athbheochan beag ar siúl. Tá méadú tagtha ar an líon tuismitheoirí (fiú an dreama nach bhfuil Gàidhlig acu) atá ag cur a gclainne chun scoileanna lán-Ghàidhlig. I 1985 ní raibh ach ceithre páiste is fiche á múineadh trí Ghàidhlig sna bunscoileanna; anois bheadh timpeall trí mhíle ann, agus tá breis is seasca scoil ar fud na hAlban ag múineadh trí Ghàidhlig. Ach is beag an fhaill atá ag na daltaí le scolaíocht lán-Ghàidhlig a fháil sna meánscoileanna, agus caithfidh a bhformhór an chuid eile dá n-oideachas a fháil trí Bhéarla. Mar sin féin, téann pé meánscolaíocht Ghàidhlig atá ar fáil chun sochair don teanga.³

Ba dheacair a bheith dóchasach faoin teanga in Inse Ghall. Is beag post atá le fáil ann, go háirithe poist a bhfuil dul chun cinn ag gabháil leo, agus is beag deis atá ag daoine oiliúint a fháil. Síltear nach mór do dhaoine óga na hoileáin a fhágáil chun oideachas agus poist a lorg ar an míntír. Is beag deis oibre atá ag mná óga go háirithe sa bhaile, rud a thugann orthu imeacht. Easpa ban an toradh atá air. Chomh maith leis sin, is deacair do dhaoine óga títhe a cheannach.⁴ Tá baint aige sin le borradh na turasoireachta in Inse Ghall : deirtear go bhfuil leithéidí AirBnB ag cur isteach ar an margadh tithíochta san Oileán Sciathánach agus praghsanna ardaithe as compas le cúpla bliain anuas.⁵

² <https://www.nrscotland.gov.uk/news/2015/cunntas-sluaigh-na-h-alba-2011-aithisg-na-gaidhlig-earrann-1>

³ <http://www.sgrud.org.uk/anfy/chapters-in-edited-collections/edinburgh-companion-to-gaelic.htm>

⁴ <http://www.cne-siar.gov.uk/factfile/population/documents/OHMSStudy.pdf>

⁵ <http://tuairisc.ie/imni-ar-phobal-oilean-gaeltachta-in-albain-faoi-lion-na-ndaoinne-ata-ag-teacht-ar-cuairt/>

Admhaítear go bhfuil laghdú mór tagtha ar úsáid na teanga in Inse Ghall. Bhí an teanga lag cheana i gcúrsaí tráchtála agus riaracháin, ach anois níl sí á húsáid ach leatha an ama ar a mhéid agus daoine ag caint le heaglaisigh áitiúla, comhairleoirí, siopadóirí, múinteoirí agus gruagairí.⁶ Tá Plean Gàidhlig i bhfeidhm ó 2008 i leith, ach i bhfianaise an neamhratha a bhí ar a leithéidí in Éirinn, ní bheifeá ag súil le toradh iontach.

Is léir, áfach, go bhfuil fás i ndán don Ghàidhlig i limistéir uirbeacha. I 2001 féin, thaispeáin na staitisticí gurbh iad na limistéir a bhí chun tosaigh i dtaca le líon cainteoirí de Obar Dheathain (1,420), Dún Éadann (3,123) agus Peairt agus Ceann Rois (1,453). Pobal nua Gàidhlig ag fás go mall.

Mura mian leat *An Lúibín* a fháil, cuir teachtaireacht dá réir chun rianach@optusnet.com.au.

If you do not wish to receive this newsletter, please send an email accordingly to rianach@optusnet.com.au .

⁶ <http://www.sgrud.org.uk/anfy/chapters-in-edited-collections/edinburgh-companion-to-gaelic.htm>

Leagan simplithe

Staid na Gàidhlig inniu

In Éirinn tá méadú mór ar líon na nGaeilgeoirí cathrach. In Albain tá formhór mór na gcainteoirí le fáil i nGaeltacht na tíre.

I 2011 bhí Gàidhlig éigin ag 87,100 duine in Albain a bhí trí bliana d'aois nó níos sine (1.7% den daonra). Bhí Gàidhlig ar a dtoil ag 32,400 duine díobh. In Inse Ghall⁷ is mó atá cainteoirí Gàidhlig le fáil. Tá laghdú ag teacht ar líon na seanchainteoirí dúchais agus méadú beag ag teacht ar líon na gcainteoirí óga in áiteanna eile. Tá níos mó páistí ag foghlaim Gaeilge lasmuigh den Ghaeltacht.

Tá athbheochan beag ar siúl lasmuigh den Ghaeltacht. Tá níos mó tuismitheoirí ag cur a gclainne chun scoileanna lán-Ghàidhlig. Bheadh timpeall trí mhíle dalta sna scoileanna sin agus tá breis is seasca scoil ar fud na hAlban ag múineadh trí Ghàidhlig. Níl mórán meánscoileanna lán-Ghàidhlig ann, áfach.

Ach is deacair a bheith dóchasach faoin teanga in Inse Ghall féin. Is beag post atá le fáil ann. Glactar leis go gcaithfidh daoine óga na hoileáin a fhágáil chun oideachas agus poist a lorg ar an mÍntír.⁸ Is deacair do mhná óga go háirithe obair a fháil sa bhaile. Chomh maith leis sin, is deacair do dhaoine óga tithe a cheannach.

Níl an oiread sin daoine ag úsáid na Gàidhlig anois i ngnáthchúrsaí an tsaoil in Inse Ghall. Tá Plean Gàidhligcurtha i bhfeidhm ann, ach ní mór an toradh atá air. Is léir, áfach, go bhfuil úsáid na teanga ag fás go mall sna cathracha.

⁷ Inse Ghall – the Hebrides

⁸ Ar an mÍntír – on the mainland